

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕМІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ

INTELLECTUAL EMIGRATION FROM UKRAINE

УДК 331.576(477)

Алексєєва Т.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств та економічної теорії Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Горбаньова К.В.

Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто процес інтелектуальної еміграції з України, його тенденції та наслідки. Проаналізовано основні напрямки виїзду українських студентів на навчання та відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон в пошуках роботи. Відображено основні проблеми України у сфері міграційної політики. Показано негативний вплив на соціально-економічний стан країни. Запропоновано ефективні шляхи вирішення проблеми інтелектуальної еміграції, що є актуальними в умовах глобалізаційних процесів.

Ключові слова: інтелектуальна еміграція, інтелектуальні «донори», «відтік умів», висококваліфіковані кадри, соціально-економічний розвиток.

В статье рассмотрен процесс интеллектуальной эмиграции из Украины, его тенденции и последствия. Проанализированы основные направления выезда украинских студентов на обучение и оттока высококвалифицированных кадров за границу в поисках работы. Отражены основные проблемы Украины в сфере миграционной

политики. Показано негативное влияние на социально-экономическое положение страны. Предложены эффективные пути решения проблемы интеллектуальной эмиграции, актуальные в условиях глобализационных процессов.

Ключевые слова: интеллектуальная эмиграция, интеллектуальные «доноры», «отток умов», высококвалифицированные кадры, социально-экономическое развитие.

The article describes the process of intellectual emigration from Ukraine and its trends. The main destinations have been analyzed, where Ukrainian students go to study and highly qualified personnel search work. The main problems of Ukrainian migration policy have been represented. Negative influence on socio-economic situation of the country has been showed. Effective ways for resolving problems of intellectual emigration have been proposed accordingly to the conditions of globalization processes.

Key words: intellectual emigration, intellectual «donors», «brain drain», highly qualified personnel, socio-economic development.

Постановка проблеми. З поширенням глобалізації в світі істотно зростають міграційні процеси. Люди покидають батьківщину та від'їжджають до інших країн через найрізноманітніші причини: економічні, політичні, особисті тощо. З кожним роком все більше набирає обертів інтелектуальна еміграція або «відтік умів».

В теперішній час з України емігрують освічені спеціалісти та молодь для здобуття вищої освіти за кордоном. Проблемаю є те, що більшість з них не повертається додому. Пропозиція кваліфікованих кадрів стає дедалі менша, відповідно знижується кількість та якість робочої сили на ринку праці. Цей процес не може не відобразитися на соціально-економічному становищі України. У 2016 році вже понад 30% українських вчених працюють на розвиток економіки зарубіжних країн [1].

Тому на сьогоднішній день в Україні дуже гостро стоїть проблема інтелектуальної еміграції. Особливо це стосується її напрямків, масштабів, причин та наслідків для розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження інтелектуальної міграції, її сутність та специфіка, роль у загальних міграційних процесах представлені в працях І. Вершиніної, І. Малахи, С. Метелева, Л. Тарлецької та ін. [2; 3; 4; 5]. Вони розглядали проблему впливу умів в умовах глобалізаційних процесів, його причини та наслідки, а також регулювання міграційних процесів в світі та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз головних причин та наслідків інтелектуальної еміграції з України, визначення основних

направків міграційних процесів, відображення ключових проблем міграційної політики України. Виявлення основних причин виїзду молоді та висококваліфікованих кадрів за кордон спонукає на пошуки шляхів вирішення проблем еміграції українців за кордон. Тому розгляд цієї проблеми на сьогодні є актуальним.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В теперішній час інтелектуальна еміграція – розповсюджене явище майже в усіх країнах світу, особливо в тих, де попит на фахівців з вищою освітою менший, ніж їх пропозиція. Ринок праці таких країн не може забезпечити робочими місцями всі висококваліфіковані кадри через недостатній рівень розвитку економіки. Тож, високоосвічені спеціалісти емігрують до інших держав, як правило, до економічно розвинених, а їх рідні країни стають «інтелектуальними донорами».

Україна є країною-постачальником високоосвічених кадрів. Одним з напрямів інтелектуальної еміграції є виїзд за кордон молоді з метою навчання (освітня еміграція). Це істотно впливає на розвиток освіти, науки, бізнесу та економіки нашої країни.

З кожним роком національні економіки стають все більш взаємозалежними, а освітній обмін є невід'ємною частиною міжнародної інтеграції. Навчання за кордоном – важливий культурний і особистий досвід для студентів, а також шлях поліпшити їх навички і шанси влаштуватися на роботу в глобальних секторах світового ринку праці [6].

З кожним роком кількість громадян України, які навчаються за кордоном, зростає. Охочих здобути освіту в елітних навчальних закладах зарубіжжя,

стає все більше. Багато, хто таки були прийняті на навчання за межами України, шукають шляхи для того, щоб не повертатися на батьківщину після закінчення навчання. Деяким студентам це таки вдається, адже є держави, які прагнуть отримати готові високоосвічені кадри, не витрачаючи коштів на їх підготовку. Яскравим прикладом цього є США, яка заохочує імміграцію в наукову сферу програмами та грантами, які фінансуються за рахунок держави [7].

Щорічний моніторинг кількості громадян України, які навчаються в закордонних університетах на денній формі, охоплює 31 країну світу (табл. 1).

Аналіз таблиці 1 показав, що кількість українських студентів в іноземних навчальних закла-

дах станом на 2013/2014 навчальний рік склала 47724 чоловік. Серед найбільш бажаних для українців країн для навчання безумовними лідерами стали Польща, Німеччина та Росія (в діапазоні від 6000 до 15000 осіб). У порівнянні з 2012/2013 навчальним роком, в 2013/2014 році кількість громадян України, що навчаються в Польщі, збільшилася майже на 5500 чоловік. Якщо порівнювати 2008/2009 і 2013/2014 навчальні роки, то кількість українських студентів в університетах Польщі збільшилася приблизно в 5 разів.

Показник кількості студентів з України, що навчаються у Німеччині, залишається стабільно великим протягом періоду з 2008/2009 по 2013/2014 навчальні роки. Слід зазначити, що в вузах Росії в 2013/2014 учбовому році, порівняно з 2012/2013, кількість українських студентів збільшилася майже на 1500 чоловік. Також популярними серед української молоді для навчання є такі країни як Канада, Чехія, Італія, США, Іспанія, Франція, Австралія, Великобританія, Австрія та Угорщина (в діапазоні від 807 осіб в Угорщині до 2053 в Канаді). Менш популярними країнами для навчання є Болгарія, Швейцарія, Туреччина, Греція, Латвія, Бельгія, Словаччина, Литва, Молдова, Білорусь, Швеція, Фінляндія, Естонія, Нідерланди. Станом на 2013/2014 рік найменша кількість українських студентів – до 100 осіб спостерігається в Словенії, Ірландії, Хорватії та Азербайджані.

В результаті ситуації, що склалася, з України продовжує щороку емігрувати потік студентів, частина з яких так і не повертається назад. У зв'язку з цим, Україна втрачає освічених людей і висококваліфікованих кадрів стає з кожним роком все менше.

Але крім молоді, яка емігрує на навчання за кордон, також з України виїжджають високоосвічені люди з однією або навіть декількома вищими освітами. Основні причини, через які в Україні відбувається інтелектуальна еміграція, що з кожним роком стає дедалі масштабнішою, є наступні:

1. Криза в розвитку науки, яка включає:
 - скорочення державних інвестицій на наукові дослідження;
 - відсутність матеріально-технічного обладнання для наукових досліджень;
 - низький рівень зарплатні вчених;
 - недостатній рівень інформаційного забезпечення для наукових досліджень і розробок;
 - незахищеність прав власності на інтелектуальну працю тощо.
2. Політична нестабільність.
3. Економічна нестабільність, до якої треба віднести:
 - коливання курсу гривні;
 - валютна криза;
 - інфляція;
 - неефективна економічна політика.

Таблиця 1

Кількість громадян України, що навчаються за кордоном, осіб

Країни	Учбові роки					
	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014
Польща	2831	3499	4879	6321	9620	14951
Німеччина	8557	8818	8830	8929	9044	9212
Росія	4236	4055	4919	4644	4737	6029
Канада	715	916	1053	1203	1611	2053
Чехія	1046	1364	1456	1647	1782	2019
Італія	800	1043	1314	1556	1727	1894
США	1716	1727	1583	1535	1490	1464
Іспанія	558	641	840	1114	1323	1418
Франція	1349	1388	1447	1482	1282	1320
Австралія	463	614	636	721	692	1074
Великобританія	535	605	670	825	905	1040
Австрія	595	713	762	854	955	943
Угорщина	829	896	862	763	803	807
Болгарія	275	296	333	367	411	463
Швейцарія	292	318	336	358	371	397
Туреччина	209	198	208	232	282	360
Греція	196	234	294	307	316	326
Латвія	61	259	214	183	188	233
Бельгія	143	133	174	175	206	215
Словаччина	71	84	98	108	128	175
Литва	97	108	111	126	232	170
Молдова	271	235	202	157	165	164
Білорусь	186	182	180	181	152	148
Швеція	259	253	429	422	295	139
Фінляндія	114	123	145	180	178	125
Естонія	121	127	119	118	106	117
Нідерланди	87	79	96	97	103	111
Словенія	21	26	32	45	41	41
Ірландія	13	15	18	9	14	14
Хорватія	3	4	8	9	12	13
Азербайджан	7	19	13	11	46	12

Джерело: [8]

Усі ці фактори негативно впливають на соціально-економічний розвиток країни та підштовхують українців на пошуки кращих умов для життя. Тому необхідно проаналізувати чисельність інтелектуальних емігрантів з України за країнами виїзду в 2012–2013 рр. (рис. 1).

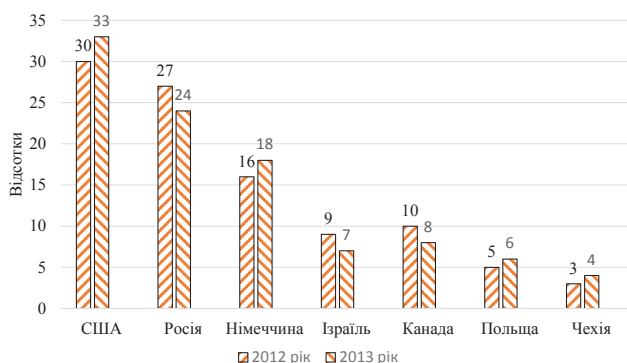

Рис. 1. Чисельність інтелектуальних емігрантів з України за країнами виїзду

Джерело: [9]

Аналіз чисельності інтелектуальних емігрантів з України показав, що основним географічним напрямом інтелектуальної еміграції є США – 33% емігрантів, які виїхали з України у 2013 році. Лідруючі позиції також займають Росія та Німеччина з досить великою часткою – 24% і 18% відповідно. Менш популярними в даному рейтингу є Ізраїль – 7%, Канада – 8%, Польща – 6% і Чехія – 4%.

Для України «відтік умів» має негативні наслідки, оскільки відбувається еміграція найбільш інтелектуальних та кваліфікованих кадрів, а також потенційно високоосвічених людей, які від'їжджають на навчання за кордон і не повертаються. Таким чином, Україна втрачає найбільш конкурентоспроможну частину населення. Це негативно впливає на національну економіку, а саме, в країні погіршується продуктивність праці за рахунок деградації робочої сили та відбувається відставання України в технологічному та економічному розвитку.

Також слід зазначити, що наслідком інтелектуальної еміграції є погіршення демографічної ситуації в країні. Цей процес відбувається через те, що, в основному, емігрантами є молоді люди, і наслідком цього є зменшення кількості економічно-активного населення і збільшення частки людей похилого віку. Демографічний чинник – один з визначальних чинників стабільного економічного розвитку держави, тому що від нього на пряму залежить трудовий потенціал країни, а саме співвідношення частки економічно активного населення країни до загальної кількості населення України.

Для мінімізації інтелектуальних втрат країни потрібне негайне втручання з боку держави, прийняття законопроектів, що поліпшили б становище науковців в Україні, а також забезпечення

сприятливого клімату в країні для повернення інтелектуальних кадрів на батьківщину після навчання за кордоном.

Досягти цього можна за рахунок наступних змін:

- забезпечення гідною заробітною платою науковий потенціал країни;
- підвищення загального рівня стипендій та надання значних бонусів за успішне навчання та участь у наукових конференціях;
- збільшення фінансування наукової діяльності з боку держави;
- підвищення рівню соціальної захищеності усіх верств населення;
- сприяння просуванню українських інноваційних розробок як на національному, так і на міжнародному рівнях;
- сприяння міжнародному співробітництву в науковій сфері;
- забезпечення можливості приймати участь у різноманітних міжнародних програмах з підвищення кваліфікації та у міжнародному інформаційному обміні.

Для вирішення проблем еміграції населення з України авторами запропоновано принципи соціальної захищеності для підвищення рівня життя усіх верств населення (рис. 2).

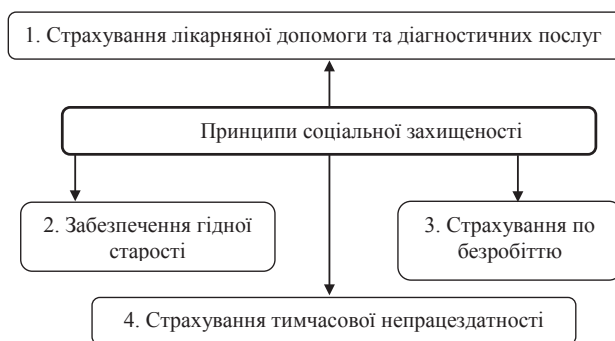

Рис. 2. Принципи соціальної захищеності населення

Принципи соціальної захищеності населення включають в себе наступні складові:

1. Страхування лікарняної допомоги та діагностичних послуг. На сьогоднішньому етапі розвитку України доцільно було б ввести зміни в медичну систему України. У багатьох країнах світу вже застосовується система медичного страхування. Тому набагато краще було б впровадити обов'язкове оформлення спеціальної страховки, яка б покривала всі витрати на лікування протягом терміну її дії.

2. Забезпечення гідної старості. На погляд авторів, в Україні треба ввести систему «відкладання грошей на старість». При даній системі з зарплатні кожного працюючого щомісяця буде відраховуватися певний процент. Тобто, пенсія кожної людини буде нарахована в залежності від того,

скільки вона працювала протягом життя і який мала рівень зарплатні. Крім того, ці гроші будуть знаходитися в банку під відсотком, тож інфляція ніяк не заважить навіть через 40 років гідно прожити старість на особисто відкладені гроші.

3. Страхування по безробіттю. Розмір виплат допомоги при безробітті повинен складати певний процент від середнього заробітку за період роботи. Тривалість виплат повинна бути обмежена до трьох місяців на рік. При добровільному покиданні попереднього місця роботи, звільненні за порушення трудової дисципліни, відмови від нової, відповідного рівня роботи період виплат потрібно зменшити до 2 місяців на рік.

4. Страхування тимчасової непрацездатності. Даний вид страхування повинен бути призначений для людей, які отримали травму на роботі або мають професійні захворювання. Виплати повинні здійснюватися протягом всього лікування. Крім того, таким людям повинна бути призначена пенсія (при професійному захворюванні) або разова велика виплата (при травмуванні на робочому місці).

У ході проведеного дослідження підтвердилася необхідність здійснення активної державної політики у сфері соціального захисту населення. Лише за рахунок вирішення проблем у даній сфері та створення сприятливого середовища для життя можливо зменшити обсяги еміграції в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Інтелектуальні еміграція – серйозна загроза для соціально-економічного розвитку України. Вона є причиною багатьох негативних явищ, таких як втрата висококваліфікованих кадрів, зниження якості трудового ринку України, старіння нації, зменшення народжуваності, відсталість технологічного процесу, зменшення кількості інноваційних розробок тощо. Інтелектуальна еміграція відбувається як за рахунок студентів, від'їжджаючих на навчання за кордон так і за рахунок високоосвічених кадрів, більша частина яких від'їжджає до США, Росії та Німеччини в пошуках кращого життя. Тож для зменшення обсягів інтелектуальних емігрантів

потрібно створити в Україні сприятливі умови для праці та розвитку інтелектуального потенціалу країни. Досягти такого ефекту можна лише за допомогою державного регулювання та реформ у сфері вищої освіти і наукової діяльності. Якщо не прийняти належні заходи щодо заохочення до наукової діяльності в межах України, то є загроза втратити велику частку найбільш освічених громадян України. Лише маючи власний інтелектуальний потенціал в достатній кількості в усіх сферах наша країна зможе зайняти місце серед розвинених країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. International Migration Outlook 2016. OECD publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd-ilibrary.org/>
2. Вершинина И. А. Глобализация и миграционные процессы. // И. А. Вершинина. – М.: МАКС Пресс, 2013. – 178 с.
3. Малаха И. А. Межгосударственная миграция научных кадров: факторы, причины, последствия // И. А. Малаха – М., 2012. – 144 с.
4. Метелев С. Е. Международная миграция и регулирование миграционных процессов // С. Е. Метелев – Омск: РГТЭУ, 2005. – 115 с.
5. Тарлецкая Л. К. Влияние миграции на социально-экономическое развитие // Тарлецкая Л. К. – М.: МГИМО, 2010. – 55 с.
6. Алексеева Т. І. Трансформація міграційних процесів на світовому ринку праці в сучасних умовах // Т. І. Алексеева. Регіональна економіка та управління. – 2015. – 44-46 с.
7. Вартанян А. А. Мировая экономика и международные отношения. // Вартанян А. А. – М.: Журнал российской академии наук 2016. – 113-121 с.
8. Стадний Є. Є. Статистичний звіт 2015 [Електронний ресурс]. – Аналітичний центр CEDOS – Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom>.
9. Соціологічне опитування сімей міжнародних трудових мігрантів у межах проекту Open Society Institute. – Higher Education Support Program. – Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies, 2013.